

сакавік, 2003 г.).

Выбар кожнага з названых спосабаў абумоўлены канкрэтнай сітуацыяй і моўным стылем. Так, для вуснай мовы больш характэрны марфалага-сінтаксічны і марфалагічны спосабы, а для перыядычнага друку і афіцыйна-дзелавых запісаў не характэрна выкарыстанне субстантывавальных прыметнікаў.

Літаратура

1. Граматыка беларускай мовы: У 2 т. – Мн.: Выд-ва АН БССР, 1962 – Т.1: Марфалогія. – С. 14-19.
2. Шакун Л.М. Словаўтварэнне: Вучэбны дапаможнік для філалагічных факультэтаў ВНУ. – Мн.: Вышэйшая школа, 1978. – С. 88-101.

Умоўныя абазначэнні

Б. – Бярэзінскі раён	Мн. – Мінскі раён
В. – Вілейскі раён	Н. – Нясвіжскі раён
Кл. – Клецкі раён	П. – Пухавіцкі раён
Л. – Лагойскі раён	См. – Смалявіцкі раён
Мал. – Маладзечанскі раён	Ст. – Стаўбцоўскі раён

МНАГАЗНАЧНАСЦЬ НАЗОЎНИКАВЫХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ

Л. М. Якішук

Навуковы кіраўнік – д.філал.н., прафесар *І. Я. Лепешаў*
Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы

Мэта даследавання: аналіз і апісанне мнагазначных назоўнікавых фразеалагізмаў.

Метады даследавання: апісальны, статыстычны.

Сярод 647 назоўнікавых фразеалагізмаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы 67 адзінак (або каля 10 %) з’яўляюцца мнагазначнымі. Большасць з іх маюць па два значэнні (*божая авечка, дар слова* і інш.). Гэтыя працэнтныя суадносіны няшмат адрозніваюцца ад аналагічных колькасных паказчыкаў у іншых семантыка-граматычных разрадах. Падлічана, што з’явай полісеміі ахоплены 15% ад іх агульнай колькасці, у той час як на долю полісемантычных слоў прыходзіцца прыкладна 25% лексічнага пласта сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Значэнні полісемантычных фразеалагічных адзінак адрозніваюцца не толькі семантычна, але і сінтаксічна і стылістычна.

Развіццё мнагазначнасці фразеалагізмаў цесна звязана са змяненнем сінтаксічнай функцыі фразеалагізма і пераходу яго ў іншы семантыка-граматычны разрад. Сярод назоўнікавых выразаў сустракаем 14 такіх выпадкаў: *шырокая натура* і *язык як брытва* (у адным значэнні назоўнікавы, 2-е ж значэнне з абавязковым аб’ектным акружэннем “справа” (у каго) і, як вынік, з безасабовым ужываннем), *якога ражна* і *якога чорта* (у 1-м значэнні замацаваліся ў ролі акалічнасці і адносяцца да прыслоўных, а ў 2-м – выступаюць толькі як дапаўненне і з’яўляюцца назоўнікавымі), *першы-летшы* і *стрэчны* <*i*> *папярэчны* (у адным са значэнняў – дзейнік або дапаўненне (функцыя, характэрная для назоўнікавых фразеалагізмаў), у другім – азначэнне, г. зн. адносяцца да прыметнікавых выразаў), *хлеб-соль* (у першых трох значэннях назоўнікавы, у чацвёртым значэнні набывае канструктыўна абмежаванае значэнне (*хлеб-соль* каму) і пераходзіць у разрад выклічнікавых), *тары-бары* <*растабары*> (у 1-м значэнні ўжываецца ў ролі розных членаў сказа і з’яўляецца назоўнікавым (‘пустая размова, балбатня’), а ў другім – адносіцца да дзеяслоўных (‘пустаасловіць, займацца балбатнёй’) і г.д.

Значэнні некаторых полісемантычных фразеалагізмаў адрозніваюцца паміж сабой па сінтаксічнай ролі, але без змены катэгорыяльнай прыналежнасці. Так, выраз *хлеб надзённы* ў значэнні ‘тое, што крайне неабходна для жыцця, для існавання’, выконвае функцыю дзейніка і дапаўнення, а ў значэнні ‘самае важнае, неабходнае’ часцей выступае ў якасці выказніка. У такіх фразеалагізмах 2-е значэнне валодае ярка выражанай ацэначнасцю і ў сувязі з гэтым мае сінтаксічна абумоўленае значэнне, ужываецца пераважна ў ролі выказніка.

Значэнні полісемантычнага выразу могуць адрознівацца і з іншых бакоў, напрыклад,

мець неаднолькавае аб’ектнае акружэнне: *першая ластаўка* і *першая ластаўка чаго*, *белая пляма* і *белая пляма <на чым>*, *кроў ад крыві* (каго, чыёй – каго, чыёй, чаго) і *косць ад косці* (каго, чыёй – каго, чаго).

Адно значэнне мнагазначнага выразу можа дастасоўвацца да асобы, а другое – не да асобы: *пуцяводная зорка* – ‘тое, што накіроўвае, вызначае чыю-н. дзейнасць, жыццё’ і ‘чалавек, які вызначае чыё-н. жыццё, дзейнасць’. У розных значэннях фразеалагізм можа абазначаць канкрэтны або абстрактны прадмет: *хлеб-соль* – ‘харч, яда’, ‘пачастунак’ і ‘турботы, клопат’.

Значэнні некаторых фразеалагізмаў разыходзяцца паводле стылістычнай афарбоўкі. Так, выраз *божая кароўка* і *раб божы* ў 1-м значэнні – функцыянальна не замацаваныя, а ў 2-м – размоўныя. Але часцей прыватныя значэнні аднаго фразеалагізма, захоўваючы функцыянальна-стылёвае адзінства, розняцца з экспрэсіўна-ацэннага боку. Напрыклад, выраз *мокрая курыца* ў 1-м значэнні ўжываецца з адценнем неадабрэння, а ў 2-м – пагарды.

Частцы мнагазначных назоўнікавых фразеалагізмаў уласціва абмежаваная сінанімія. Напрыклад, выраз *мокрая курыца* ў 2-м значэнні сінанімізуецца з фразеалагізмам *мокрая ануча*. Для трох фразеалагізмаў характэрна з’ява абмежаванай антаніміі: *птушка невысокага палёту*, *раб божы*, *дзятая спіца ў коле*.

Вынікі даследавання атрыманы ў працэсе выканання гранта Міністэрства адукацыі РБ.

АГУЛЬНАЧАЛАВЕЧАЕ І НАЦЫЯНАЛЬНАЕ Ў ФІЛАСОФСКІХ НАВЕЛАХ ЯДВІГІНА Ш.

М. М. Страха

Навуковы кіраўнік – канд. філ. н., дацэнт *С.І. Ханеня*

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны

“Не пагарджаць пагардлівым у чалавеку, але дапытвацца да самага дна...” – так сказаў славыты пісьменнік Ф. Ніцшэ ў прадмове да сваёй працы “Чалавечае, занадта чалавечае...” Прыведзенае выказванне мае непасрэдня стасункі з ідэйнай творчай канцэпцыяй беларускага пісьменніка Ядвігіна Ш., навелы якога, увасабляючы сабой адзіны метатэкст, вылучаюцца актуальнасцю сацыяльнай, маральна-этычнай і філасофскай праблематыкі.

В. Максімовіч у сваёй даследчыцкай працы «“Алегарычнае” апавяданне Ядвігіна Ш.: на шляху міфатворчай мадэрнізацыі літаратуры», разглядаючы творчасць нацыянальнага мастака слова ў рэчышчы філасофскіх канцэпцый Ф. Ніцшэ, звязанымі з узнаўленнем у чалавеку страчанага ў працэсе культурнай эвалюцыі паганскага “першавобраза”, прыходзіць да думкі аб песімістычным накірунку творчасці нацыянальнага мастака слова. У прадстаўленай працы мы паспрабуем унесці пэўныя ўдакладненні адносна спецыфікі агульнай філасофскай накіраванасці метатэксту Ядвігіна Ш.

Аналізуючы навелы “Шах-мат!” і “Шчаслівая”, мы можам прыйсці да наступных высноў: чалавечае жыццё – гэта не цяжкія ланцугі, выратаваннем ад якіх з’яўляецца смерць. Тадорын “скарб” (у дадзеным выпадку намі прасочваецца пераўвасабленне вядомага грэчаскага міфа аб Пандоравым куфэрку) – сімвал шчасця і надзеі на лепшае будучае. І калі герайню навелы “Шчаслівая” аўтар аддае ва ўладу сіл царства Аіда, дзеля таго, каб тым самым выратаваць яе душу, то персанажу з твора “Шах-мат!” Ядвігін Ш. даруе шанец выжыць. Цудоўны выпадак, які выратаваў жыццё герою, -- гэта таксама своеасаблівы сімвал надзеі і шчасця, які даецца не выпадкова – з мэтай спасціжэння сутнасці жыцця і выкарыстання яго магчымасцей з максімальнай карысцю. І гэта яскравы прыклад далёка не песімістычнай ідэйнай накіраванасці творчасці беларускага мастака слова.

Акрамя вышэй згаданага адзначым: той факт, што Ядвігін Ш. выносіць на першы план іманентна жывельныя прыкметы ў чалавеку – яшчэ не паказальнік “марнасці зямной рэінкарнацыі”. Уся сутнасць у тым, што мы не маем права максімальна крытычна ацэньваць факт існавання Падласага, “вучонага” быка з аднайменных твораў, Сцёпкі Тацюка (“Зарабіў”) і інш. “Натуры, якія выраджаюцца, маюць найвялікшае значэнне паўсюль, дзе павінен наступіць прагрэс. Усялякаму прагрэсу ў цэлым павінна папярэднічаць частковае паслабленне. Больш моцныя натуры захоўваюць тып, больш слабыя – дапамагаюць яго рэзвіваць...” [1, 163] –